

Cenedî, *es-Sülûk fî şabakâti'l-ulemâ' ve'l-mülûk* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), San'a 1993; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985, s. 20 vd.; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-Kifâye ve'l-i'lâm*, Patna Hudâbahş Ktp., nr. 2883; a.mlf., *Tırâzû a'lâmi'z-zemen fî şabakâti a'yânî'l-Yemen*, Dâr-ru'l-kütûbi'l-Misriyye, Teymûriyye, Tarih, nr. 783; İbnü'd-Debya', *Kurretü'l-uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-Meymûn* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Kahire 1971-77, I-II; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-ku'ri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968; Zambaur, *Manuel*, s. 118; M. Abdülâl Ahmed, "Dirâse havle akvâli'l-mü'errihin 'an esbâbi'l-fethi'l-Eyyûbî li'l-Yemen", *MMMA* (Kahire), XIII (1967), s. 319-338; M. Emin Sâlih, "Devletü'l-Havâric fî'l-Yemen Benû Mehdî fî Zebîd (554-569 h.)", *el-Mecelletü't-Târîhiyye-tü'l-Misriyye*, XXV, Kahire 1978, s. 127-148; G. R. Smith, "The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen", *GMS*, XXVI/2 (1978), s. 56-62; a.mlf., "Mahdids", *EJ* (İng.), V, 1244-1245.

EYMEN FUÂD SEYYİD

MEHDÎ-LİDİNİLLÂH, (bk. İBNÜ'L-MURTAZÂ).

MEHDÎ-LİDİNİLLÂH (المهدى لدين الله)

Ebû Tayr el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed b. Kâsım er-Ressî (ö. 656/1258)

Yemen Zeydî imamlarından
(1248-1258).

Zilkade 612'de (Mart 1216) Bilâdüzzâhir'in Kûme beldesinde doğdu. Nesebi Muhammed b. Kâsım er-Ressî'ye ulaşır. Ahmed b. Muhammed er-Rassâs, Hasan el-Kinânî, Kâsım b. Ahmed eş-Şakîrî, Sâlih b. Ahmed el-Arif ve Ahmed b. Muhammed el-Ekva' gibi hocalardan hadis ve fıkıh öğrendi. Yemen'de Zeydiyye arasında önemli bir hadisçi ve fakih olarak tanındı.

646 Saferinde (Haziran 1248) San'a'nın kuzeybatısında Hadûn bölgesindeki Benî Hamza'nın ve Resûlîler'in desteğiyle mensuplarından biat alarak Mehdî-Lidînillâh unvanı ile imâmetini ilân etti, daveti kısa zamanda Yemen'e yayıldı. İmam Abdullâh b. Hamza el-Mansûr-Billâh'ın 614 (1217) yılında ölümü üzerine Yemen'de anarşiyle karşı karşıya gelen Zeydîler için Mehdî-Lidînillâh'ın imamlığını ilân etmesi, Zeyd b. Zeynelâbidin yahut İmam Hâdî-İlelhakk'ın devlet anlayışlarının uygulanması bakımından önemli bir olay olarak kabul edilip desteklendi. Ancak daha sonra Yemen'de hüküm süren Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr, Sultan

Nüreddin Ömer tarafından yenilgiye uğratılıp Sülâ Kalesi'nde muhasara edildi; Benî Hamza da 647'den (1249-50) itibaren ona cephe aldı. Nüreddin Ömer'in Zebîd'de katledilmesi Mehdî-Lidînillâh'ın işlerini büyük ölçüde kolaylaştırdı. Kısa zamanda güç kazanan imam 648 (1250) yılında Sa'de üzerine yürüdü, burayı ele geçirerek Benî Hamza ile barış antlaşması imzaladı. Ardından güneye yöneldi; hareketi San'a'da duyulunca Resûlîler'in buradaki valisi Esedüddin Muhammed b. Hasan, Birâş Kalesi'ne iltica etti. Cemâziyelevvel 648'de (Ağustos 1250) San'a'yı ele geçiren Mehdî-Lidînillâh, Resûlî Hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer ile, Sa'de ve San'a şehirleriyle bunlar arasında kalan bölgelerin kendisine verilmesi ve 8000 dirhem tutarında maddî tazminat ödemesi şartıyla barış yaptı. Ertesi yıl Bilâdüşşeref'in Cebelülharemler bölgesi ve Mesverilâa'yı zaptetti. Bir süre sonra Resûlîlerle barışın bozulması üzerine (650/1252) Mehdî-Lidînillâh'ın ordusu ile Resûlî güçleri arasında cereyan eden savaşlardan kesin bir sonuç alınamadı. Ertesi yıl, imamın yönetimindeki yerleri ele geçirmek isteyen Benî Hamza eşrafını çeşitli vaatlerle kandırarak savaşa sevkeden el-Melikü'l-Muzaffer'in bütün çabalarına rağmen yapılan savaşların çoğunda Mehdî-Lidînillâh'ın taraftarları galip geldi. 652 yılı Ramazan ayında (Ekim-Kasım 1254) Hecer yakınında Resûlîler'le yapılan savaşta imamın önde gelen yardımcılarından, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye* müellifi Kadı Humeyd'in öldürülmesi onun için önemli bir kayıp oldu. 655'te (1257) Yemen'de ortaya çıkan büyük kıtlık üzerine, San'a ve Sa'de'de ahalinin çoğunun açlıktan ölmesi ve büyük sıkıntılarla karşılaşılması imâmete büyük darbe vurdu. Mehdî-Lidînillâh'ın hocası ve en önemli dâîlelerinden biri iken ona muhalif olan Ahmed b. Muhammed er-Rassâs başkanlığında toplanan ulemâ imamın tavır ve tasarruflarını eleştirerek kendisine karşı cephe aldı. Bilâduzır ve Hucûr'a çıkan bu âlimler Mehdî Lidînillâh'ı tenkide başladılar. Bunlarla imam arasında çeşitli yazışmalar oldu. İmam onları ikna etmek için Şerîf Ahmed b. Vehhâs el-Hamzî'yi görevlendirdi ve bu kişinin isabetsiz olduğu yolundaki uyarıları dikkate almadı. Ancak Ahmed b. Vehhâs, Mehdî-Lidînillâh'ın aleyhine dönüp muhaliflerin safına katıldı. Bu gelişmeyi öğrenen şeriflerden el-Mansûr-Billâh'ın oğlu Emîr Ahmed b. Abdullâh b. Hamza San'a'dan Bevn'e geldi. Muhalifler imama Bevn'de bulundukları

nı bildirerek kendisini münazara için davet ettiler. Mehdî-Lidînillâh onlara isyanı bırakıp kendisine itaat etmelerini bildirmesine rağmen muhalif güçlerin imamın bazı yakınlarının da bulunduğu Zirve (Zerve) Kalesi'ne hücum edip yağmalamaları işi daha da güç duruma soktu. Mehdî-Lidînillâh, 656 yılı Safer ayı başlarında (Şubat 1258) 300 atlı ve 3000 piyadeden meydana gelen ordusu ile Şüvâbe'de toplanan muhaliflere yöneldi. Muhaliflerin öncü kuvvetleri âni bir baskınla imamın ordusunu bozguna uğrattılar. Zafârlılar'dan bir kısmı Mehdî-Lidînillâh'ı öldürüp kesik başını Ahmed b. Abdullâh b. Hamza ve Rassâs'ın çadırına götürdüler. Daha sonra kesik baş Zafâr yakınında Kâhir Kalesi'nin eteğinde gömüldü. Ardından Ahmed b. Abdullâh b. Hamza'nın emriyle Şüvâbe'ye götürülerek burada Şir'a denilen yerde cesedinin yanında defnedildi. Naaşı üç yıl sonra Zîbîn'deki meşhedine nakledildi. Yahyâ b. Hüseyin'in belirttiğine göre mezarı bir ziyaret mahallidir (*Ğâyetü'l-emânî*, s. 444).

Eserleri. 1. *Halifetü'l-Kur'an fî nüket min ahkâmi ehli'z-zamân*. Müellif, Kur'an'daki yeminlerle ilgili olan bu risâlesinde imâmete dair görüşlerini savunmakta ve kendisine başlangıçta biat edip daha sonra karşı çıkınlara yaptıkları sadakat yeminini hatırlatmaktadır. Eserin iki nüshası San'a'da Mektebetü'l-câmi'de kayıtlıdır (nr. 1489, 1529). Bir mecmua içinde yer alan diğer bir nüsha da British Museum'da bulunmaktadır (Or., nr. 03811). 2. *er-Risâletü'z-zâcîre li-şâlihi'l-ümme* 'an isâ'eti'z-zânni bi'l-e'imme. Eserin bir yazması San'a'da Mektebetü'l-câmi'de kayıtlı (nr. 1025) bir mecmua içinde, diğer iki nüshası British Museum'da (Or., nr. 03811, bir mecmuada) ve İtalya'da Ambrosienne Kütüphanesi'ndedir (nr. 119). 3. *el-Müfîdû'l-câmi' li-manzûmâti garâ'ibi's-şerâ'i'*. Mehdî-Lidînillâh'ın, çağdaşı fakih Ali es-Sarîmî tarafından toplanan fetvalarını ihtiva eder. Bir nüshası Mektebetü'l-câmi' Kütübü'l-medreseti'l-ilmiyye serisi içinde (nr. 184), bir başka nüshası British Museum'da bir mecmuada (Or., nr. 03811) bulunmaktadır. 4. *Âhd mine'l-imâm ketebehû li-ba'zı ümerâ'ih*. Kumandanlarından birine yazdığı bu tâlimatın bir yazması British Museum'da kayıtlıdır (Or., nr. 03811). 5. *Naşşu kitâb lehû ilâ ba'zı ümerâ'ih*. Bu tâlimatın bir nüshası da British Museum'da anılan numaradaki mecmuada bulunmaktadır (müellifin eserleriyle ilgili olarak bk. Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî,

III, 197; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî*, s. 603; *Mü'elleftâ*, s. 51).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-aşhâb fî ma'rifeti'l-ensâb* (nşr. K. W. Zettersteen), Beyrut 1412/1992, s. 101-102; İbn Hâtim, *es-Sim'ü'l-gâll's-şemen fî ahbârî'l-mülûk mine'l-Ğuz bi'l-Yemen: The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen* (nşr. G. R. Smith), London 1974, I, bk. İndeks; Abdülbâkî b. Abdülmeccid el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985, s. 87, 90, 92; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-'Ukûdû'l-lü'lü'yye* (nşr. M. Besyûnî Asel), Kahire 1332/1914, bk. İndeks; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğayetü'l-emânî fî ahbârî'l-ku'tri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, s. 429-444; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-Yemen eş-şekâfî*, Kahire 1387/1967, IV, 235-237; G. R. Smith, *The Ayyûbids and Early Rasûlids in the Yemen (567-694/1173-1295)*, London 1978, II, bk. İndeks; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 592; Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, *Târîhu'l-Yemânî'l-fikrî fî'l-'aşrî'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, III, 182-209; Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfî, *el-Muktetaf min târîhi'l-Yemen*, Beyrut 1407/1987, s. 187-188; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fî'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 601-603; a.mlf., *Mü'elleftâ hûkkâmî'l-Yemen*, Wiesbaden 1979, s. 50-51; Muhammed b. Ahmed el-Akîlî, *Târîhu'l-mihlâ fî's-Süleymânî*, Riyad 1402/1982, I, 333-334; R. Strothmann, "Mehdî Li-Dini'llâh", *İA*, VII, 489-490; a.mlf. - [G. R. Smith - J. R. Blackburn], "al-Mahdi li Din Allah Ahmad", *EP* (İng.), V, 1241.

MUSTAFA ÖZ

MEHDİLİK

İslâm Tarihinde Mehdilik Hareketleri. Mehdî kelimesi, Muâviye b. Ebû Süfyan'ın ölümünün (60/680) ardından çıkan iç savaşlar sırasında "İslâm'ı asfî hüviyetine kavuşturacak olan beklenen idareci" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Abdullah b. Zübeyr ıslah amaçlı bir halifelik iddiasında bulunmuş, onun bu tavrı gelecekteki mehdî düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Muhtâr es-Sekafî, 66 (685) yılında Küfe'de isyan ettiğinde Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'yi imam ve ilâhî kurtarıcı diye tanıtmıştır. Küfe'de fitne çıkmamasından çekindiği için daha önce Basra'ya intikal etmiş bulunan ve halk tarafından mehdî kabul edilen Mûsâ b. Talha'nın yanına giden Muhammed b. Hanefiyye, burada kendisinin beklenen mehdî olarak müslümanların başına geçmesini isteyen çok sayıda insanla karşılaşınca bu iddiaları reddedip Abdullah b. Ömer gibi tarafsız kalmaya özen göstermiştir. Keysâ-

niyye adıyla anılan aşırı Şîî fırkası Muhammed b. Hanefiyye'nin ölmediğini, Medine yakınındaki Radvâ dağında bulunduğunu ve âhir zamanda ortaya çıkıp dünyayı ıslah edeceğini iddia etmiştir (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 27, 28; Nevbahtî, s. 26-27). Emevî halifeleri içinde, seleflerinin zulümlerini ortadan kaldırıp bu tür düşüncüyü destekleyen ve kendisini mehdî olarak hissettiren ilk kişinin Süleyman b. Abdülmelik olduğu kaydedilmektedir. Daha sonra Ömer b. Abdülazîz bizzat iddia etmemesine rağmen takvâsı ve âdil idaresi sebebiyle daha Medine'de vali iken başta muhafazakâr Medineliler olmak üzere çağında yaşayan pek çok kimse tarafından mehdî diye kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu sıralarda İslâm dünyasını kurtaracak mehdînin Ehl-i beyt'e mensup bir genç olduğu şeklindeki rivayetler yaygın durumdaydı.

Aynı dönemlerde mehdînin kimliği konusundaki tartışmalar farklı istikametlerde gelişmiş, bu durum konuyla ilgili inanç ve düşüncelerin de farklılaşmasına sebep olmuştur. Yaygın geleneksel inançlar ve cereyan eden olaylardan etkilenen Mehdilik düşüncesi Hz. İsa'nın mehdî olduğu, Kahtânîler'den insanları asâsiyle yola getiren bir kimse çıkmadan kıyame-tin kopmayacağı gibi haberlerle desteklenmeye çalışılmıştır. Özellikle İbnü'l-Eş'as'ın 80 (699) yılındaki isyanından önce yayılan rivayetler sebebiyle bu kişi Kahtânî ve "Nâsirü'l-mü'minîn" diye anılıyordu (Mes'ûdî, s. 314). Bu arada Emevîler'e sadık bir belde olan Humus'ta mehdînin Kureys'ten geleceği, fakat Yemen asıllı olacağı düşüncesi yanında Basra'da Ömer b. Abdülazîz'in mehdî olduğu kanaati de yayılmıştı. Hatta mehdînin Hz. İsa olduğunu, bunun dışında müslümanların içinden mehdî çıkmayacağını söyleyen Hasan-ı Basrî, eğer çıkarsa bunun Ömer b. Abdülazîz'den başkası olmayacağını ifade ediyordu (İbn Sa'd, V, 245). Basra'da yaşayan Muhammed b. Sîrîn'e göre ümmet içinden Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den daha üstün bir mehdî çıkacak, Hz. İsa gökten indiğinde onun arkasında namaz kılacaktır. Emevîler'in son devrinde Martar b. Tahmân, Basra'da Kâ'b el-Ahbâr'dan gelen haberlere dayanarak mehdînin Tevrat ve İncil'in Antakya'da kaybolmuş aslî nüshalarını bulup çıkaran kişi olacağını söylüyordu. Küfe'de Abdullah b. Bişr el-Has'amî'den nakledilen, mehdînin ordusunun Rum beldelerine sefere gideceği, Antakya'da bir mağarada bulunan Mûsâ'nın tabutunu ve içindeki asıl Tevrat'la

ve İncil'i ortaya çıkaracağı, yedi veya dokuz yıl dünyaya hâkim olacağı rivayetleri konuşuluyordu. Hz. Ali taraftarlarının yaygın olduğu Küfe'deki hadis geleneği, mehdînin Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'inden yahut Ali'nin neslinden geleceği konusunda ısrarlı idi. İbn Mes'ûd'a isnat edilen rivayetlerde ise ismi Resûl-i Ekrem'in ismine uyan Ehl-i beyt'ten bir kimsenin Araplar üzerinde hâkimiyeti gerçekleştirmeden dünyanın sona ermeyeceği haberi yaygınlık kazanmıştı.

Abbâsîler, başlattıkları ihtilâl hareketini mesih beklentileri ve Ehl-i beyt'ten dinî alanda ıslahat yapacak ve adaletli bir idare kuracak kişiyi iktidara getirme düşüncesiyle desteklediler. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs, 132 (749) yılında Küfe Mescidi'nde yapılan merasimde kendisini mehdîye verilen yaygın sıfat olan "Seffâh" lakabıyla tanıttı, şair Sudeyf de ona Hâşimîler'in mehdîsi diye hitap etti. Ebû Dülâme'nin mehdî olarak hitap ettiği ikinci halife Ebû Ca'fer el-Mansûr, Hasan b. Ali neslinden gelen ve Medine'de taraftarlarınca mehdî kabul edilen Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye ile kıyasıya bir mehdilik mücadelesine girişti. Üçüncü halife Muhammed b. Abdullah ise açıkça "mehdî" unvanıyla beklenen mehdî şeklinde takdim edildi ve unvanının gereği olarak siyasî af ilân edip özellikle kutsal beldelerdeki halka ihسانlarda bulundu. Abbâsî ailesinin mehdilik iddiaları Küfe'de kısmî bir destek buldu. Bu dönemde İbn Abbas ve İbnü'l-Müseyyeb'e dayandırılan rivayetlerde Hz. Peygamber'in Seffâh, Mansûr ve mehdînin kendilerinden olduğunu söylediği haberleri yayılmaya çalışıldı.

Bu devirde mehdilik konusunda Abbâsîler lehinde yerleşmiş olan gelenek, halkın beklentilerinin gerçekleşmemesi sebebiyle kısa sürede değişerek Ali evlâdının lehine gelişme kaydetti. Mehdînin Resûl-i Ekrem'in Fâtıma neslinden gelen evlâtlarından olup dünyayı adaletle dolduracağı ve yedi yıl süreyle hâkim olacağı şeklindeki hadisler (Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1) Küfe dışında da yayılmaya başladı. Mehdînin ve babasının isminin Hz. Peygamber'in ve babasının adına uygun olacağı şeklindeki nakiller, sonraları Zeydiyye imâmet silsilesi için de zikredilen Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiyye'ye işâret eder mahiyettedir. Bu esnada Abdullah b. Amr b. Âs'a dayandırılan, mehdînin Hz. Hüseyin neslinden geleceği, doğudan zuhur edeceği ve önünde hiçbir gücün du-